

EUSKALTZAINDIAREN LAGUNTZAILLEAK (1959-1963)

Gasteiz, 1992.I.31

J.M. Satrustegi

Egoera politiko oso larrien ildotik sortutako itzalgune nabarmenak daude Euskaltzaindiaren historian. Espainiako gertakizun latzen denboran eta hurrengo urteetako beldur-ikaren zulo gaiztotik bizirik ateratzea da, hain zuzen, bere merezimendu nagusia. Ezin luke gure arteko edozein elkargok beste horrenbeste esan.

Iraupen estimagarria aintzat harturik, halere, Euskaltzaindiaren bizian itzalgune beltza egon dela aitortu behar da. Pertsona baten lekukotasunari, Azkueri alegia, zor zaio gauean legezko zuzia pizturik eduki izana. Edozein elkargoren ardatza aniztasuna izanik, une horretan ez zegoen kideen arteko loturarik, ez batzarrerik. Adibidez, ez dut ezagutzen 1936tik 1948ra bitarteko batzar-agiririk. Hor dago, besteak beste, hamabi urteko isilunea.

1949an hasten da Euskaltzaindia berriro biltzen. Nazario Oleagak izenpeturiko bospasei batzar-agiri atera ohi zen urtean, Azkueren istripu tamalgarria 1951an gertatu aurretik. Hurrengo urteko bi batzar-agiri bakarrik ezagutzen ditugu. Apalki abiatutako Euskaltzaindiaren birreraiketak ez zuen etenik izan eta urrats garrantzitsuak eman ziren ondoko urteetan euskaltzainen kopurua gehituz eta ekintza berriak bere gain hartuz. Zoritarrez, itzalgunez beterik jarraitzen du agiri ofizialen iturriak. Adibidez, 1956/1957 urte bietako batzar-agiri bana, soil-soilik, aurkitu dugu.

Oso zaila da, beraz, urte garrantzitsu haietako ekintzen jarraipena ganoraz egitea eta hutsune horien betetzen ahaleginak egitea beharrezkoa du Euskaltzaindiak.

I. Laguntzaileak

Berri solte horien artean Euskaltzaindiaren laguntzaileak behin eta berriz aipu dira. Arabako gutun batzuetatik atera berri du J.M. Lekuonak 1933an ere bazela antzeko asmorik (1).

Haste-hastetik datorkio Euskaltzaindiari zaletuen atxikimendua. Jean Etchepare medikuak "Eskualzainburu" izeneko lantxo batean honela zioen 1920an: "Eskuara hizkuntzaren begiratzeaz, joritzeaz, edertzeaz eta ahal bada berdintzeaz bezenbatean, ez bide da eskualdun egiazkorik nehor lagundu nahi ez duenik", eta dei esanguratsu honekin amaitzen du Euskaltzaindi sortu berriari egindako ongietorria: "Ditzagun bederen begi onez ikus eta lagunt gure ahalaren arabera" (2).

Joera hau nabarmena da Gerra ondoreko izkribuetan ere. Jaso ditugun batzar-agirietan aipamen hauek azaltzen dira: (3)

1952.XI.27

"Azkenez irakurri da Bilbon Euskaltzaindiaren laguntzalleak izentzat arturik Euskaltzale batzuk egiten dabezan eskari ta eskiñiak.

Oleaga jaunak itz egin begi eurokaz eta urrengo batzarrean erabagiko da".

1953.V.29

"Gorostiaga jaunak diño, euskaltzale batzuk adierazi dautsela "Euskaltzaindiaren adiskideak" izentzat arturik, gertu dagozala Euskaltzaindiari zelanbaiten lagunduteko. Pozik artzen da barri au eta Gorostiagaren ardurapean izten da asmo ori aurrera eroateko bear leitekena egitea".

1953.VI.26

"Oleaga jaunak adierazoten dau Bizkaiko Jakintza-Batzordeak, Euskaltzaindiaren etxea txukundu ta edertzeko asmoa aurrera daroala ta gai onezazko gertakizunetan daragoiola. Pozik entzuten dira barri oneik".

1957.III.29

"Oleaga jaunak diño egoki litzakela, "Euskaltzaindiaren Laguntzaileak" izenegaz lenago inarduan Batzordea barriz atondutea eta beronen lana, sail bitan ebagitea: bata Jakintza gaiari buruz, ta bestea Txindi batzearen arduraz. Olan onetsi daka Oleaga berak ekin beio lan oneri".

(1) J.M. Lekuona. "Euskaltzaindiaren Laguntzaileak (1933)". Donostian 1991ko marxoaren 27ko Euskaltzaindiaren batzarrean irakurritako txostena. *Euskera* 1991, 2, 491 orr.

(2) Dr. Jean ETCHEPARE. "Eskualzainburu". *Eskualduna* astekarían 1920ko irailaren 10etik abenduaren 17ra argitaratutako lanak. P. Lafittek, *Herria* 1965, liburuska batean bilduak.

(3) *Euskera* 1937-1953. Sendoa 1982. Batzar-agiriak liburuaren bigarren partean.

1959.IV.30

“Karta bat artu da Bizkaian euskeraz irakasten ari direan jaun batzuengandik, esanik gura leukiezala euren izenak R.M. Azkue katedrari erantsi eta Bilbo eta inguruetak irakasle guztien artean alkartasun bat egin Euskaltzaindiaren laguntzailleak legez. Dira: Mikel Arruza, Jose Gimenez, Joseba Arrieta, Alejandro Echevarria, Kepa Zubia, Gregorio Larrinaga, Julian Irigoyen eta Sabin Berasaluze jaunak. Erantzun bekie esanik Euskaltzaindiak oso begi onez ikusten dauela asmoa, eta agertzen dabezan gurari guztiak ontzat artzen dituela, eta emendik aurrera Euskaltzaindiaren laguntzaille legez batu leitekezala R.M. Azkue katedran. Bide batez, eskerrak emon bekiez euskerearen aldeko euren borondate onagaitik”.

1959.VI.25

“Mitxelenak diño zelan Juan San Martin eta beste jaun batzukaz berbaldi bat izan dauen eta zelan batasun bat sortu gura daben euskerearen alde lan egiteko eta orretarako Euskaltzaindiaren babesa eta zuzenbidea gura leukiela. Ain zuzen be Euskaltzaindiak baeukan leenago *Euskaltzaindiaren Laguntzailleak* izeneko batasun bat. Estudiau bedi datorren batzarrearako arazo au”.

1959.VII.30

“Aurreko batzarrean illabete onetarako itxi zan gaia artu da. Biztu bedi Euskaltzaindiak leenagoko denpora batean eukan “Euskaltzaindiaren laguntzailleak” taldea. Epe luze bat emoten da eratuteko eta denpora luze orretan egiten dana ikusirik finkatuko da azkenik Euskaltzaindiaren aurrean daukan nortasuna eta artu emonak zelangoak izan bear daben. Jakinerazo bekio au Juan San Martin jaunari”.

1959.XI.27

“Arruza urgazleak bialduriko idazki bat irakurri da “Resurrección M.ª de Azkue Mintegia” izenaz dabillan euskaltzale aldra baten asmoak azaltzen ditu bertan, euskerea jauspidetik atara ta Euskalerrian zear euskerearenganako zaletasuna zabalteko gogoz. Poz pozik entzun dira asmoak. Baiña gai astuna dan ezker astiro-astiro aztertu beitez bere zertzeladak erabagi egokiak artzeko”.

1959ko abenduaren 18an urrats garrantzitsua eman zela dirudi euskaltzainen barneko eztabaida kanporatzean. Hitzez-hitz honela dio erabakiak: “Euskalerriko jenteari diru-eske zuzendutako idazki bat irakurri eta ontzat artu da”.

Erdaraz idatzia zen eta biztanle nahiz erakunde guztiei zuzendurik zegoen. Ikerlanak eta bereziki Mitxelenaren hiztegia aipatzen ditu, baina zuzenean Jagon sailaren ekintzak bultzatzeko xedea agertzen du.

Laguntzaile bakoitzak betetzeko txartel moduko laukia dakar orriak atzeko aldean, eta bertan ipini behar da diru laguntzaren kopurua, *Euskera* aldizkariaren truke. Urteko harpidetza 70 pta. zen, baina 150 pta., 300 edo gehiago eman nahi zutenentzat kokagunerik bazegoen beste lerrotan.

Halere, 1959. urte amaierako dirueskea baldintzaturik zegoen aurretik. Epe luze bat ezartzen zaio baimenari lanak ikusita elkarte berriaren nortasuna eta Euskaltzaindiarekiko lotura zehazteko.

Oso garrantzi haundikoa da joera aldaketa hau hurrengo urtetan ikusiko den bezala.

II. Laguntzailleekiko tirabirak

Hirurogeiko hamarkada laguntzaileen sukarrarekin hasi zuen Euskaltzaindiak. Bi berri jasotzen ditu urtarrileko batzar-agiriak susmo txarra sortzen dutenak. J. San Martinen ikuspegi alde batetik, hitz hauekin:

“Euskaltzaindiaren Laguntzailleez ekin deutso gero eta diño bananduteko joera andiak dagozala jentearen artean eta domeka arratsaldeko lauretan batuko direala Donostia-n, ikusteko ia alde batera itxi leitekezan bananduteko joerok eta bat egin aal dala”.

Eta agiri berean honako beste hitzok:

“Arruza jaunak idazki bat irakurri dau. Bertan esaten da euskerearen aldeko batasun bat sortu gura dabela. Baiña gai astuna dan ezkerok astiro astiro aztertu beitez bere zertzeladak erabagi egokiak artzeko” (4).

Lehen begiratuan iduri luke otsaileko batzarrean itzuliak zirela urak euren bidera. Ezkongai zorionsuen hitzarmena dirudi batzar-agiriak.

Oleagaren hitzetan. E.L. elkartearen eraturik zegoen Bilbon, bera zelarik buru, Gorostiaga bigarren buru eta Arruza idazkari. Batzar batean zortzi sail sortu ziren.

San Martinen aldetik Eibarko berriak ezin ziren pozgarriagoak izan; dirua jasotzen hasiak ziren eta hamar jaunek mila bana peseta eman zuten. J.L. Alvarez Emparanza izendatu zuten idazkari. Iruñean elkartearen eratzan hasiak ziren (5). Loidi eta Larrañaga apezpikua gelditu ziren Irun eta Hondarribian sortzeko.

(4) Arruzak Euskaltzaindiko batzarrei buruz emandako iritziak, berak 1961ko martxoaren 20an egindako deskargutik jasorik daude. Izkribuaren izenburua, “Euskaltzaindiaren Laguntzailleak”, Bizkaiko batzordearen batzar-agiria”. *Euskera*, 1937-1953, 122-123. or.

(5) Pedro Díez de Ulzurrun eta José Aguerre izan ziren Nafarroako laguntzaile nagusiak. Mariano Izeta elizondorak honela dio: Los Amigos de la Academia de la Lengua Vasca izeneko elkartearen antolatutako lehiaketarako egin nuen *Dirua galgarri* liburua 1960an. Garai haietako euskaltzainburu zen Etxaidek erran zuen talde horrek gisa bereko aferetan sarturik ez zuela, eta Gipuzkoako Aldundian zokoraturik gelditu ziren aurkeztutako bederatzi lanak.”

Arrue jaunaren ustez Euskaltzaindiak berak zuzendu behar zukeen diru-eskea Euskalerrri osoari, gero diru hori beharizen haundienetarako nahiz Laguntzaileen zereginetarako bana zezan. Dei hori behar den moduan prestatu eta zabaltzea, erabaki zuen Euskaltzaindiak.

“Arruza jaunak diño ia Euskaltzaindiaren ezkutua —ikurra— erabili leitekean *Euskaltzaindiaren Laguntzailleak* izenagaz paperak egiteko”, esaten da batzar-agirian. Eta erantzuna: “Erabili daiteke”.

Azken batean nork daki Arrueren proposamena, ala Laguntzaileena onartu duen batzarreak?

Arruzaren ustez garbi zegoen arazoa:

“Euskaltzaiñak orduan ezeben aurkako zerik erakutsi, eta guk, orri ikusita, gure elkargoa Euskaltzaindiaren barrukoa zan ezker, ia bazkun orren ezaugarria guk gure elkargoan erabili geinkean, eta baiezkoa emon yakun. Beraz, ezaugarria itaundu genduan erabiltzeko baimena izan ezker, gure elkargoa bazkun orren barruan egoala uste bete-betea geunkan, eta gure bazkideei dirua eskatzeko orri batzuk zabaldu genduzan”.

Euskaltzaindiaren orduko diru egoeraz jabetzeko, sarreraren kopurua ikustea komeni da. Urtean:

Nafarroako Diputazioak	5.000 pta.
Gipuzkoako Diputazioak	5.000 pta.
Gipuzkoako Aurrezki Kutxak	5.000 pta.
Donostiako Udalak	6.000 pta.
Donostiako Kutxa Munizipalak	2.000 pta.
Bizkaiko “Junta de Cultura”-k	<u>10.000 pta.</u>
Orohar	33.000 pta.

1960ko martxoan emandako kontuak dira, eta urteko gasturik behar-beharrezkoenak ordaintzeko beste hamar bat mila peseta beharko direla, esaten da. “*Euskaltzaindiak egingo duen deitik ere etorri diteke dirua*”, dio hitzez-hitz batzar-agiriak.

Ez da oso trebea izan beharrik bi hizkuntza desberdin badirela agerpen horietan sumatzeko. Dirueskeak bi bidetatik doaz.

Apirileko batzarrean Mitxelenak bere burua zuritzen du Euskaltzaindiaren dirueskerako izkribuari oharririk egin ez diolako eta gipuzkeraz idatzi ez duelako, Laguntzaileen elkarteak bere aldetik antzeko zerbait egina zuenez. Testu hura M.A. Astizek erdaraz egina zen.

Laguntzaileen taldeak kaleratutako izkribua irakurri zen gero eta “Información y Turismo” izeneko ministeritzatik Arruzari egindako espedienteaz azaldu zen.

Bazen Arruzak agintariei egindako erantzun bat ere Oleagak babes-tua. Mitxelenak dio ez daukala ezer Arruzari laguntzearen aurka, baina idazkiarekin ez dagoela ados. Erantzunaren zirriborroa eztabaidatu ondoren, euskaltzainburuari Mitxelenaren laguntzarekin, ematen zaio ministertizari azken erantzuna egiteko baimena.

Arruzak, bitartean, hau dio arazoaz:

“Apirilleko batzarrean ostera, guk dirua eskatze orreri buruz, eztabaida gogorra sortu zan Euskaltzaindia’n, eta batzuen eta besteen iriztiak berezitu egin zirean. Guk, ezkenduala dirua Euskaltzaindia’rez izenean eskatu, bazkun oneri gure lanekin laguntzeko egin bear genduzan lanetarako baiño, eta besteak, Euskaltzaindiaren izenean eskatu genduala, ta bazkun orren kutxara yoan bearko zireala diruok”.

Biharamonean, apirilak 25, Irigoienek gutun labur bat idatzi zion Mitxelenari, Laguntzaileen dei bat jaso zuela apirilaren 28ko batzarrera joateko esanez. “Ikusten denez, ‘Ministerio de Información y Turismo’-k orria zabaldu dauelako egin deutsan expedientea izanagaitik be batzarretara deituten jarraitzeko asmotan da”, komentatzen dio. Eta eskuz idatzita, beste hau: “Don Nazario Oleaga-ren txistea (iedo benetako oarra!?) *Arpide-agiria* barik *emopide-agiria* bear leike izan”.

Irigoienek berak maiatzaren 3an Mitxelenari egindako gutun batean batzarreko beste zenbait ikuspegi argitzen dira. Oleaga bat zetorren Mitxelenarekin “batu dan dirua barriro emoilleari biurtutea oba izango dala”, esatean. Lojendioen ustez Euskaltzaindiaren kaxan sartu behar zen. Arruzarekin domekan topo egin zuela zinean eta Euskaltzaindiari gutun bat zuzendu nahi ziola aditzera eman zion Irigoieni. “Gaiñera esan eustan dirua Euskaltzaindiarentzat eskatu dabela, baiña gauza jakin batzuk egiteko. Lenago Astiz-eri esan eutsan bear-bada euneko zati bat emongo eutsiela Euskaltzaindiari eta orain alangorik eztiño. Euskaltzaindiko kaxan sartzekorik ezeustan aipatu, ezta Don Nazario-k ezer esan deutsanik be. Gaur goxean emakume bat etorri ba bialdu deutsien orria beterik dakarrela eta bosteun peseta urtean emon gura dituala eta orduantxe emon gura eustazan lenengo bosteun pesetak, baiña ez teutsadaz artu eta esan deutsat Arruzaga-zuzendu daitela”.

Ez dut aurkitu maiatzeko Batzar-agiria. Bi dira, bestalde, Arruzak une honetan idatzitako agerpenetatik ezagutzen ditudanak. Euskaltzainei zuzenean bidaliak maiatzeko data darama egunik gabe. Makinaz egindako azken-kopia iluna da eta izenburu hau darama: “Euskaltzaindia’rez Laguntzaileak Alkargoaren zadorlariagandik”.

Euskaltzaindiaren apirileko batzarrean Laguntzaileen elkargoari egindako salaketei erantzuten die. Dirueskea dela eta, honako deskargua egiten du: “Ez da eskea Euskaltzaindiaren izenean egin, Laguntzaileen lanetarako baizik. Ez dago beraz Euskaltzaindiaren Kutxan sartu beha-

rrik, euron beharrentzat berriz itzultzen ibiltzeko. Euskaltzaindiak bere aldetik egin nahi duen eskeak ez du inola ere berorien laguntasunen eremua ukitzen”.

Bigarren izkribua 1960ko maiatzaren 27an “Euskaltzaindi guztiz agur-garriari” zuzendu zion, “au zelanbait atondu egin bear degu”, esanez. Bizkaiko herri osoa zegoela eurei begira, dio hasieran.

Euskarak nozitzen dituen gaitzak ikusita, heriotzean dagoen gure hizkuntzaren egoera negargarria ezin dela beste batzuen ibilbide erosoa-rekin berdindu.

“Au da, dio gutunak, gure prisearen zio bakar-bakarra. Iraduz ibilli bearra degu, gure izkuntza galtzen ari da, eriotzaren atzapar artean dabil eta beraz, erriak berak eskatzen digu prisaka ibiltzeko...”

Betoz osakiak lenbait-len, beranduegi izan baiño leenago. Negarrak eta erostak alde batera utzirik, lanari lotu gaitezen, Euskalherri osoak auxe eskatzen digu.

Beraz, guk Euskaltzaindia'ren babesa bear-bearra degu, ta baita ere berean Euskaltzaindia'k ere, gure laguntzaren bearra du. Bata besteagandik aldentzen baldin bagera, alperrikakoak izango dira gure lanak eta ekiñak, eta gero, erriaren aurrerako, zer erantzun estu-estua izango degu guziok. Au da Bilbo'ko euskaltzaleen iritzi garbi-garbia, eta au dala ta, ona, gure ustez, arazo oneri buruz gaurko batzar onetan artu bear liraken erabakiak:

Leenbizikoa. Erki bakoitzean, Gipuzkoa, Araba, Nafarroa eta Bizkaia'n “Euskaltzaindia'ren Laguntzailleak” izenarekin alkargo bereziak sortzen dira eta guziak Euskaltzaindia'ren beraren babesean igituko dira, euren buru, erki bakitzean, euskaltzainien bat dutela. Beronek erantzungo dio Euskaltzaindia'ren aurrean, edonoiz sortuko litzateken edozein korapillori.

Bigarrena. Batzorde bakoitzak bere bazkintza artezkaria izango luke eta bertan zadorlari eta diruzain bat Lendakari eta bigarren Lendakariz gainera. Azkenengo bi oneik euskaltzainiak izan bitez alegiñez.

Iruugarrena. Erki bakoitzean biltzen dan dirua bertoko lanetarako izan bite, baiña eunetik onenbesteko bat edo, eman bear liteke urtean Euskaltzaindia'ren kutxarako.

Laugarrena. “Euskaltzaindia'ren Laguntzailleak” ondo neurtuak dituzte beren zeregiñak: “euskerearen zabalkundea”, “erria euskaltzaletu” onetarako guztitariko bideak (naziñoko lege barrukoak esan nai degu), arturik. Euskaltzaindia'k beraz, ardura bi ditu: data izkuntzea aztertu, (au astiro egin lezaketen lana da) eta bestea euskerea bere eriotza-arriskutik zaindu, errian zabalduz. Azkenengo lan au “Euskaltzaindia'ren Laguntzailleak” egingo dute gure ustez egokien”.

Oso baliotsua izango litzateke maiatzeko batzar-agiri hori eskuratzea hango giroa sumatzeko. Azurzak bere deskarguan esandakoa, hau da: "Izugarrizko eztabaidea sortu zan batzar aretan eta gure lan guztiak bertan bera itxirik, eten egin genduzan gertakizun guztiak".

Arazoa ez zen gutxiagotzat. Euskaltzaindiari eskatzen zitzaiona zera zen, bere izenaz eta nortasunaz baliatzea bigarren Euskaltzaindi bat sortzeko. Zaharra ikerlanaz arduratuko zen, eta berria Jagon ekintzez. Hark astiro egin zezakeen izkutuko lan isila, eta Arruzarenak aterako zuen presaka eta tarrapataka ekintza zaratatsuen burrunba hori aurrera. Eta dena herriaren izenean, noski, geroko "asanblada" guztien aurrelari salbatzaile bezala.

Ekaineko batzarrean, J.L. Alvarez Emparantzaren araugaiak aurkeztu ziren erdaraz idatzitako izkribu baten bidez. Izenburua *Propuesta de Reglamento para "Euskaltzaindi" y "Euskaltzaindiaren Laguntzalleak"*. Hamai-ka artikulutan banatzen zituen helburuak, Euskaltzaindiaren Arautegi-koak noski, eta elkarte bien arteko hartuemanak.

Laguntzalleen elkarte, alde batetik, Euskaltzaindiaren azpibatzerde bezala ikusten zuen Alvarez Emparantzak: "... ez una sub-sección de la Academia, carece de personalidad y fines propios distintos de los de la Academia, y no es sino la prolongación de la Sección Tutelar para euskaltzales no académicos..." (art. 5).

Baina 12 artikulua, atal asko dira eta bada bestelakorik han esandako-etan. Laugarren puntuan, adibidez, honako hau dio:

"La Sección Tutelar, consciente de la gran envergadura de la misión que la Academia le tiene asignada, y de la imposibilidad real de cumplirla por sí sola con eficacia, solicitará apoyo a la filial "Euskaltzaindiaren Laguntzalleak", constituida recientemente por acuerdo de la Junta; y cuyos fines no son otros que todos y cada uno de los que enumera el punto 5 del Reglamento de la Academia" (art. 4).

Funtsean izkribu honetan eskatzen zena ez da Laguntzaileak Jagon sailean txertatzea, Euskaltzaindiaren Jagon Saila bereganatzea baizik. Hone-la agertzeraz ematen du 6. proposamenak:

La Sección Tutelar, apoyada por su filial "Euskaltzaindiaren Laguntzalleak" por sus mayores posibilidades de recaudación de fondos, espera poder administrarse a sí misma con *plena autonomía*, sin convertirse en una carga para la Academia; e incluso ayudar poderosamente a la Sección Filológica para sus trabajos específicos" (art. 6).

Elkargoaren askatasuna behin eta berriz aldarrikatzen da. Adibidez 8.garren arauaian:

“La Sección Tutelar *actuará con plena autonomía*, lo mismo que la Sección Filológica, sin más limitaciones que las que establece el Reglamento de 1954” (art. 8).

Euskaltzaindiaren erantzuna Etxaide euskaltzainburuak hiru puntutan ematen du:

1. Badagoz or gauza oso astunak direanak, Euskaltzaindiaren arautegia aldatu bear litzakealako. Ori astiro pentsau bear dan gauzea da.
2. Euskaltzaindiak eztitu zetan izan bear diruzaintza bi, bat baiño.
3. Izen kontua ezan or aipatu bear ontzat artu barik egin gura direan aldaketak. Alvarez Emparanza jaunak diño berak egin dauen proposiziño orreri bear direan aldaketa guztiak egin leiozala. Bialdu bekie kopia bana euskaltzaiñei arakatu daien”.

J. San Martinek dio, “berak gurago dauala Euskaltzaindiaren izenean lan egin, eta beste batasun bat sortzeko modua balego be eztauela uste Euskaltzaindiaren gandik berezi bear litzakeanik. Bereizkuntza sortzea elitzakeala mesedegarri izango”.

Alvarez Emparantzaren proposamena Arruzaren gogokoa zen, “gure ustez oso egokia, dio berak; baiña Euskaltzaindiak ezaban berari buruz ezer erabagi, eta bai euskaltzain letraduen eskuetan arazoa itxi”.

Legegizon horiek Lojendio eta Arrue jaunak ziren noski. Lojendiok batzar horretan bertan egina zuen bere agerpena, bestearen aurretik, “au be, oso egokia gure ustez, dio Arruzak; baiña Euskaltzaindiak ezaban beroneri buruz be, ezertariko erabagirik artu”.

Lojendioren txostena laburra, orekatua eta bakezalea denez, Euskaltzaindiak egiten dituen lan baliotsuak aipu ditu eta gazteen indar berrien laguntzaz egiten dituela, aitortzen.

Azkeneko lerroetan dago arazoari emandako erantzuna:

“Euskaltzaindiaren laguntzalleak, Euskaltzaindiaren yagon sallean lan egin nai badute, betoz ordu onean. Ez dute orretarako, batere alkartasun berririk asmatu bear. Euskaltzaindia izango litzake beren alkartasuna ta Euskaltzaindiak berak, bideak antolatu, eginkizuneko lanak banatu ta bearreko erabakiak artuko lituke. Laguntzalleen iritziak aintzartat artuta ta beren bidezko egiñalak eragotzi gabe.

Beren buruen jabe egin naita, beste Bazkun berri bat sortuko balute berriz, ez giñake orrengatik bananduko. Batzuek batera, besteak bestera jokatu arren, danok elburua bera izango genuke ta elburu orrek bat eginda, alkarri lagunduko genioke buruz ta biotzez, gure euskeraren aldeko lanetan”.

Uztaileko batzarrean A. Arrue euskaltzainak aurkeztu zuen proposamena, A. Empananzak egindakoaren ildotik eginik zegoen, desbiderape-nak jorratuz. Bederatzi artikulua ditu araugida berriak.

Laguntzaileen elkarteak izango zukeen nortasunari buruz, hau dio:

4. "Euskaltzaindiaren Laguntzailleak", constituida recientemente con el carácter de filial de la Academia, colaborará con la Sección Tutelar a la que queda incorporada".

5. "Euskaltzaindiaren Laguntzailleak" constituye una sub-sección de la Academia, carece de personalidad y de fines propios distintos de los de la Academia misma, y no es sino la prolongación de la Sección Tutelar para euskalzales no académicos, que así pueden colaborar en las labores de Euskaltzaindi. "Euskaltzaindiaren Laguntzailleak" trabajará, por lo tanto, bajo las órdenes inmediatas de la Sección Tutelar de la Academia".

A. Arrueren proposamena aho batez ontzat hartu zuen Euskaltzaindiak uztailearen 29ko batzarrean, eta Arruzaren gogokoa ere izan zen, bestalde. Honela dio berak hitzez-hitz:

"Dagonille'ko batzarrean azkenez, Arrue jaunak, Alvarez Enpananza'renari ukutu batzuek egiñaz, beste osoago bat eta guztien iritziz oso egokia, aurkeztu eban, eta au bai, au ontzat artu eban Euskaltzaindiak, eta bertan, gure alkargoari Euskaltzaindiaren barruan tokia emoten yakon. Azkenean ba, artu zan gure alkargo au Euskaltzaindiaren barruan, 1960'gko. Dagonilla'n".

Diru konturik ez du aipatzen, noski, Arrue jaunaren araugaiak, eta elkarte berriaren burujabetza eta autonomia bazterturik, Jagon saileko lankide postua eskaintzen dio.

1960.VIII.26 Laguntzaileekiko arau berriek itxuraz gauzak bideratu arren, izandako tirabirek gaizkondurik utzi zituzten zauriak. Horrela, Bilboko elkarteak bere ekintzen artean, euskal egutegia, ipui liburuak, euskal kantuen diskak, kantu bilduma eta TBO bat argitaratzeko baimena eskatzean, erantzun epela jaso zuen. "Lenengo aurrera eroan bediz aurreko batzarrean ontzat artu zirean oinarriak eta orduan ikusiko da zelan argitaratu leitekezan gauza guzti orreik", batzar-agiriaren hitzetan.

III. Egoitzako eztabaida (1960)

Labur bada ere, ezin da aipamenik gabe utzi Bilboko egoitzan handik laster izandako behaztopa. Bizkaiko euskaltzain eta urgazleei Euskaltzaindiaren azken erabaki horren berri emateko, abenduaren 13rako batzar dei bat zabaldu zuten Laguntzaileen elkarteko arduradunek, Euskaltzaindiaren baimenik gabe.

Batzarraren hasieran A. Irigoyenek Etxaide euskaltzainburuaren gutun bat irakurri zien bera izendatuz batzarraren lekuko edo ikusmiran bertan egoteko zereginarekin.

Nazario Oleaga, Juan Gorostiaga eta Mikel Arruzak izenpeturiko gutuna zuzendu zitzaion abenduaren 30ean Euskaltzaindiari gertakizuna salatuz.

1961eko otsailaren 24ean eman zen gutunaren berri euskaltzainei. Euskaltzainburuak astiroago irakurri behar zuela karta hori erantzuna eman aurretik, eta beste batzarrerako utzi zuen. Irigoyenek esan zuen Arruzak bere izenean egin zuela deia, “eta bera ez tala Euskaltzaindiaren laguntzaillea, Euskaltzaindiko ‘urgazle’ baizik”. Nahasteak amaitzeko Euskaltzaindiak hartutako erabakiak ez zirela jarraitzen eta Etxaidek bidalitako gutuna elkarren arteko karta bat besterik ez zela”.

Arruzak bere aldetik zioen, “aurretiaz Euskaltzaindiari baimena eskatu barik, eta batzarrean erabiliko zirean gaiak berari aurrez agertu barik, ezin geinkean batzarrik egin. Beraz, batzarrik egin barik alde egin genduan guztiok egun aretan”.

Odola ez zen, noski, errekara iritsi. Apirileko batzarrean Arruzak galdetu zuen “ia batzar-buruzagiaren kontua erabagi bitartean Euskaltzaindiaren etxean bildu leitekezan beñipeiñeko”. Baietz erantzun zitzaion, eta horrela bideratu zen arazoa.

IV. **Elizkizunak** (1961)

Aitzaki gutxi aski da istiluak sortzeko, fidakaiztasun asko dagoelarik alderdien artean. Elizkoitasunak sortu zuen hurrengo arazoa, apaizik sartu gabe tartean.

1961ko uztailan Arruzaren gutun batek zioen: “maiatzaren 29an Begoña’ko Amaren oiñetan emon eutsiela asiera lanari *Euskaltzaindiaren Laguntzailleak* alkargokoak”.

Hitzak hizbide emanik edo ura elizan bedekintzen delako, hitzetik hortzera hau lotzen dio batzar-agiriak Arruzaren berriari:

“Arrue jaunak diño *Euskaltzaindiaren Laguntzailleak*-en izenez orri bat zabaldu dala eta baita Bilboko eguneroko batean argitaratu be Jesusen Biotzaren Gorazarrez Bilboko ‘Santos Juanes’ elexan egin dan eleizkizun bat aipatzen dala. Eta ori Euskaltzaindiak eztakiela eta gaiñera bere ustez ez tala Euskaltzaindiaren zeregiña alako eleizkizunak egitea. Orretarako badagozala alkartasun bereziak kristiñauak bete aal izan daiezan euren erlejiñozko eginbearrak. Diño gaiñera, eta alan erabagi da, datorren illeko batzarraren aurretik bildu bear leukeala”.

Hiru gabeko bikorik izan ez dadin, abuztuan honako hau jaso zuen batzar-agiriak:

“Euskaltzaindiaren Laguntzailleak-en izenez Bilbon zabaldu dan orri baten gañean berba egin da. Irurogetaamabost urte direala Arantzazuko Ama koroatua izan zala eta ara joatea gura dabenari dei egiten jako eta Euskaltzaindiaren etxean izena emoteko eskatu”.

Begoñako Ama, Jesusen Bihotzaren ospakizuna eta gero Arantzazuko beila, ez zen besterik falta saltsa berria sortzeko.

1961ko urrian Arruzak izkribu luze bat zuzendu zion Euskaltzaindiari elizkizun hauetaz. Arrueren lehen salaketa eztabaida luze-luze batekin, gutuna zabaldu den moduari dagokio: Euskaltzaindiari egindako “karta idigia” aurrez zabaldu izana ez da onargarria. Arruzak bere errua aitortu zuen.

Arruek berak mahairatutako bigarren kezka oinarrizkoa zen. Honela jasotzen du batzar-agiriak:

“La Gaceta del Norte-n Arruzak argitaratu dauen artikulua batean beste gauza batzuen artean diñoala: sería muy conveniente que, antes de poner un nombre en vascuence a una Entidad, Grupo o establecimiento, se consultara siempre, previamente, o bien a la Academia de la Lengua Vasca, Ribera, 6, entresuelo, o bien al grupo denominado Euskaltzaindiaren Laguntzailleak, ‘colaboradores de la Academia de la Lengua Vasca’, apartado número 1226, Bilbao, eta alkartade bi balira legez, bakoitza bere zuzenbide bereziagaz, jentearen aurrean jokatu daue-la, eta ontzat artu zirean oiñarrietan, argi eta garbi diñoala Euskaltzaindiaren Laguntzailleak eztaukala nortasunik eta Euskaltzaindiaren Jagon-sailleko eginbearretan lagundu gura daben Euskaltzaindikoak ez tirean euskaltzaleai bidea emoten jakiela aren bidez. Diño, gaiñera, jentearen artean zabaldu dan ezkerro, alako gauza bateri bide bardiñetik jentearen artean ukatzea jagokola berez, baiña ori egitea eztauela berak eskatzen”.

Mitxelena zorrotzago mintzatu zen. Arantzazuko ibilaldiaz erabaki bat hartu zela eta ez zela bete, hartu ez balitz bezala jokatu. Aurrerantzean ekintza kontsumatuen bidetik ezin dela ibili, eta behingoan moztu behar zirela hainbeste luzatzen ari ziren esames guziak. Euskaltzaindia bat dela Euskalerrri osoan eta ez dagoela Bizkaiko Euskaltzaindirik, ez Gipuzkoakorik.

Bozkatu zen proposamena eta Arruzari jakinerazi zitzaion “Euskaltzaindiak txarto ikusi dituzala bere ibillerak, eta gura badau, egiten jakozan karguen deskargu bat egin leiela izkribu baten bidez”.

Garbi ikusten da Euskaltzaindiak ez ziola bizkaitarren arazoari beste luzapenik eman nahi, eta erantzunaren zai zegoen. 1961eko azaroan isilunea bera jasotzen da batzar-agirian: “Ezta oraindiño artu Arruza jaunaren deskargurik”, esaten du.

V. Deskargua

1961.XII.21. Urteko azken batzarrean ezagutu zuen Euskaltzaindiak Arruzaren dokumentua. Gorostiaga, Ibargutxi, Manterola, Peña, Onaindia eta Erkiagak ere izenpetua zuten egilearekin adostasuna agertuz.

Ez dut ezagutzen Arruzari bidalitako karguen izkribu hura baina bere deskarguan zatika jasotako ataletatik ikusten da batzar-agirian esandako puntuak helarazten zizkiola.

Lau foliotan letra estuarekin idatzitako karta-*agiria* —ez *idigia* bertan emandako arrazoiengatik— semantika, gramatika eta hizkuntza lege guzien aldetik nola irakurri behar zuen Euskaltzaindiak itxuraz gaizki ulertutako bere aurreko gutuna, argitzen ahalegintzen da.

Adibidez, “nik egiñiriko karta batekin nai detana egin neikeala uste det, iñogaitik bear eztan gauzarik esaten ezpaldin badot beintzat”, esaten da zabalkundea ontzat emanez.

“Umorez dio honako hau: “Enaiz ni jakituri aundiko gizona, baiña bai, Joanes artzaia bezala asko ikusia... Arek, irurogeta amabi aldiz ikusi zuan, Aloña mendiko ariztietan, ostro berdea berriz jaiotzen, eta nik berriz, irurogeta amaika bider ikusi izan det gauza ber-bera Artxanda eta Pagasarri’ko zugaitzetan. Eta laister, illabete gutxi barru (datorren epaillean) Jaungoikoak ala nai baldin badu beintzat, Joanes artza-iaren pare-
ra elduko naiz ortan ere”.

Eta hori guztia berak erabilitako aditz-forma bat ulergarri egiteko.

Arantzazuko beilari buruz, irailaren 24eko erabakia urriaren 8an iritsi zitzaion eta berandu zen izena emana zutenen bidaia eta hitzartutako ostatuak bertan behera uzteko. Inoiz ez zuela izan, bestalde, elkargo berezi bat sortzeko asmorik, aitortzen du.

Azken zatiak, errudun setatsuaren zertzelada ez baino, agure zin eta fin jokatu duen baten aitortza kupigarria dirudi. Honela dio:

“Azken erantzuna: Nere kaltean artu dezuten erabagi gogor ori artzeko ziorik ez tet iñundik-iñora ikusten; gaiñera, edozein errudunari epaia emon aurretik entzun egin bear zaio, eta ez epaia emon da gero “*karguen deskargu bat egin leiela izkribu baten bidez*”, esan. Ori ezta bidezkoa nere ustez... Eta zuen artean egoteko duin ezpanerizkizute, jaurti nazazute bein Euskaltzaindi’tik. Baiña euskaltzain eta urgazle guztiguztiak jakin dezatela zergaitik izan dan”.

Deskarguaren kopiarekin batera Mitxelenari bidalitako karta batean azalpen hau egiten dio:

“Parkatu, jauna, baiña guk emen, Bilbo’n, eleizkizun arazo-ortan, eztegu besterik egin auxe baiño: *Eleiz agintariei eleizkizunak egitea eskatu eta eragin*, eta zuek ere, Euskaltzaindiaren zeregintzat eman zenuten au; batzar-agiriak ori diño beintzat. Gaiñera guk eztegu iñun esan Euskaltzaindi bat baiño geiago diranik”.

Euskaltzaindiaren ustetan ez ditu Arruzak karguak indargabetzen eta jaun honi fidantza kentzea proposatu zen. Mitxelenak ekarriko zuen testua hurrengo batzarrean auzia amaitutzat emateko. Bildutako guztiak bat zetozen horretan.

1962.I.26. “*Ago batez urrengo au artu da: Euskaltzaindiak artutako erabagi bat aintzat artu eztauelako oker jokatu dau Arruza jaunak auzi onetan eta aurrerantzean gauzak zuzen joan daitezen ezin egin dau ezer bere gisa Euskaltzaindiaren izenean*”.

Ondoren Arruzak idatzitako gutunen bat gora-behera, bukatutzat jo daiteke. “Euskaltzaindiaren Laguntzailleak” izeneko bizkaitar elkartearen istilu luzea.

VI. Txillardegiren adierazpena

Bilboko arazoa baztertzeak ez du esan nahi, halere, istilua bideratua zegoenik. Gau beltzean etxaju eta suzirien jokua besterik ez zen hura, berehala zetorkion lehergailu zaratatsuaren ondoan. Txillardegik 1963ko abuztuan sinaturiko adierazpen gogor bat egin zuen bere urgazletasunari uko eginez.

Zortzi puntu nagusi proposatzen zizkion Euskaltzaindiari, eta ez dut uste horien aurkako euskaltzalerik egongo zen Euskalerrian: Ortografia bideratzea, euskera osotuaren beharra, euskal eskolak, irakaskintzako liburuak, Elizari dei bat egitea eta Batzar Nagusiaren antolaketa.

Baina, azpi-azpian zegoena 3. eta 4. puntuetako Jagon Sailaren antolakizun berria zen. Une batean honako salaketa hau egiten zuen.

“Nori egin zizaiokean kalterik *“Euskaltzaindiaren Laguntzailleak”* delakoak, esate baterako: euskerari, ala debekatu zutenai; Askotan agertu da Euskaltzaindia koldar eta Franco-ren morroi, baiña gutxitan ausarta eta euskararen zerbitzari. Errazago zaio Euskaltzaindiari euskeraren *bitxitasunaz* ari izatea, euskararen *bizitasunaz* baiño (Jagon sailaren oihartzuna). Bitxitasunari so egiñik, ordea, bere xedea nahasten du eta lana lardaskatzen.

Sei urte huntan ongi ikusi dut, eta hau borondate onez ari den nornahik ikus dezake, Euskaltzaindia legun-legun eta koskarik gabe moldatzen dela Madrille’ko gobernu etsaiarekin. Zergatik? Euskaltzaindiak, oro har, gehiago begiratzen diolako Gobernuaren aginduari, euskerari baiño”.

P. Charrittonen gutun batekin banatu zen adierazpena. Hiru hilabete lehenago hartu nuen nik euskaltzain oso nintzelakoaren azken erabakia. Batzar-agirietan ez da aipatzen Angelutik sortutako ekaitzaren berririk. Gutunen bidez erantzun genien, pertsonalki, egin zitzaizkigun galderei. Charrittonen bidez izenak biltzen ari zirelako zetozen Nafarroako euskaltzaleak aholku bila niregana.

Egia da normalizapen usairik gabeko une hartan Jagon sailaren eginkizunak premia larriagoa zuela Iker sailak baino: “*Primum vivere deinde filosofare*”. Eta horrela egin zuen Euskaltzaindiak azken urteok arte.

Izendapen berri eta berreraiketa sakonaren ildotik abiatua zen Euskaltzaindi hura, isilune luzearen ondoren, honela ikusten zuen adierazpenaren egileak Iparraldeko bere babeslekutik:

“Baiña zentzuak berak erakasten duenez, sasi-Akademia bat baizik ez litzake izango *hizkuntzaren biziaz* okupatuko ez litzakean Akademia. Beharbada, Euskaltzaindia, Araudiak besterik oihukatu arren, hauetako bat dugu, eta euskeraren bizia bera etzaio sobera axolarik”.

Erasoan abiatu ginen gu Euskaltzaindian, euskararen alde ari ginelako hitzez eta adierazpenez ez baino, aurpegia emanez lanean aurretik.

Erasoan sortu zen bezala geroxeago Alfabetatze taldea Euskaltzaindiak Baionan egindako batzarre zaratatsuan.

Bertsolaritza indarberritzeari ekin zitzaion bere egunean eta euskararen milaka titulu eman zuen horretarako sortu zen taldeak, besteak beste, Iker saileko lanei onoiz uko egin gabe. Bazter guztitatik sortzen ziren eskariak itzultzaile eskola ez bazen, teatro ikasketak antolatzeko. Gauza asko, gehiegi behar bada, hain pertsona gutxiren erantzunkizunarentzat.

Ekintza horiek guztiek badute euren historia eta balegoke lan, denen oinarrizko dokumentuak biltzen, gaur Laguntzaileen taldeari buruz egindako saioaren antzera. Bestela Euskaltzaindiaren berreraiketako une latza, baina emankor eta aberatsa, historiatik kanpo gera daiteke egoera antzuarren ikuspegi eta izen txarrarekin.